

Situasi dan Cabaran Perundangan kepada Orang Asli dalam Era Pandemi COVID-19 (Situation and Legal Challenges to the *Orang Asli* Amid the COVID-19 Pandemic)

MUHAMAD SAYUTI HASSAN
ROZANA ABDULLAH

ABSTRAK

Situasi dan implikasi pandemik COVID-19 adalah sangat mencabar kepada setiap lapisan masyarakat khususnya dari aspek ekonomi. Orang Asli turut menerima impak negatif susulan pandemik COVID-19 ini kerana kedudukan mereka sedia ada telah dibelenggu dengan isu ekonomi, dihimpit kemiskinan dan terpinggir dari pembangunan arus perdana. Sehubungan itu, objektif utama artikel ini adalah untuk menganalisis mengenai situasi hak ekonomi Orang Asli dan cabaran perundangan dalam era pandemik COVID-19. Artikel turut menganalisis undang-undang, dasar serta polisi berkaitan hak ekonomi Orang Asli, seterusnya mengenalpasti cabaran perundangan sedia ada. Artikel ini mengemukakan dua dapatan utama iaitu 1) usaha kerajaan wajar dipertingkatkan lagi bagi membantu Orang Asli dalam menghadapi cabaran COVID-19; dan 2) wujudnya jurang dan cabaran perundangan sedia ada berhubung hak Orang Asli termasuklah hak ekonomi dalam mendepani ujian pandemik COVID-19. Dapatan ini sangat signifikan kerana hak Orang Asli termasuklah hak ekonomi masih jauh ketinggalan dan memerlukan penambahbaikan segera dari pelbagai aspek termasuklah strategi, undang-undang dan pelaksanaannya khususnya dalam era Pandemi COVID-19 ini. Kesimpulannya, penulisan ini dapat memberi sumbangan yang penting ke arah pembangunan lestari kepada Orang Asli seterusnya membantu Malaysia menunaikan obligasi undang-undang antarabangnya.

Kata kunci: Akta Orang Asli 1954; COVID-19; ekonomi; Orang Asli; pandemik; undang-undang

ABSTRACT

The situation and implications of the COVID-19 pandemic are extremely challenging for all sections of society, particularly economically. The Orang Asli also suffered negative consequences as a result of the COVID-19 pandemic, as their current situation is plagued by economic difficulties, poverty, and marginalization from mainstream development. Therefore, the main objective of this article is to analyze the situation of Indigenous economic rights and legal challenges in the era of the COVID-19 pandemic. The article also analyzes the laws, policies related to the economic rights of the Orang Asli, further identifying the existing legal challenges. This article presents two main findings, namely 1) government efforts should be further enhanced to assist Orang Asli in facing the challenges of COVID-19; and 2) the existence of existing legal gaps and challenges regarding Orang Asli rights including economic rights in the face of the COVID-19 pandemic. This finding is very significant because the rights of the Orang Asli, including economic rights, are still far behind and need immediate improvement in various aspects including strategies, laws and implementation, especially in the era of the COVID-19 Pandemic. In conclusion, this article can provide an important contribution towards sustainable development for the Orang Asli and further help Malaysia fulfill its international legal obligations.

Keywords: Aboriginal Peoples Act 1954; COVID-19; economic rights; indigenous peoples; pandemics

PENGENALAN

Di Malaysia, orang asal boleh dipecahkan kepada dua kelompok utama iaitu Orang Asli yang tinggal di Semenanjung Malaysia selaras dengan Perkara 160 (2) Perlembagaan Persekutuan. Kelompok kedua ialah masyarakat pribumi Sabah dan Sarawak.¹ Namun, artikel ini mengupas secara khusus kedudukan Orang Asli kerana kedudukan mereka lebih lemah berbanding orang asal di Sabah dan Sarawak.

Dari sudut perundangan, kedudukan orang asal di Sabah dan Sarawak adalah lebih baik dari aspek perlindungan dan keistimewaan di bawah undang-undang Malaysia kerana diiktiraf setanding dengan kedudukan Melayu di bawah peruntukan Perkara 153 (1) Perlembagaan Persekutuan. Kedudukan dan keistimewaan tersebut telah dipersetujui melalui 20 perjanjian yang ditandatangani pada tahun 1963 ketika penubuhan Malaysia dahulu yang melibatkan Sabah dan Sarawak.² Oleh itu, istilah

orang asal digunakan secara umum untuk merujuk kepada semua kelompok orang asal di Malaysia mahupun di luar negara, manakala istilah Orang Asli hanya merujuk kepada masyarakat Orang Asli di Semenanjung Malaysia.

Sebagai latar belakang, Orang Asli merupakan masyarakat orang asal yang tinggal di Semenanjung Malaysia.³ Sehingga 2018, Orang Asli di Semenanjung Malaysia mewakili 0.5% bersamaan 178,197 orang daripada jumlah keseluruhan sekitar 32 juta penduduk Malaysia.⁴ Masyarakat Orang Asli tidak dianggap sebagai homogen, sebaliknya dianggap *heterogen* kerana Orang Asli memiliki keunikan dan perbezaan yang tersendiri dari perspektif sosio-budaya dan psikososio-kognitif.⁵ Masyarakat Orang Asli boleh dikenali menerusi tiga

suku utama berdasarkan etnografi masing-masing iaitu Negrito, Senoi dan Melayu Proto.⁶ Pembahagian 18 suku kaum Orang Asli oleh Jabatan Kemajuan Orang Asli (JAKOA) adalah penting untuk tujuan kemudahan dan kelancaran pentadbiran itu sendiri.⁷ Pengkelasan ini juga dikhususkan lagi kepada sub suku kaum yang lebih kecil berdasarkan bahasa suku masing-masing seperti yang digambarkan dalam Jadual 1.⁸ Setiap suku kaum ini unik dan berbeza kerana mereka memiliki bahasa, adat tradisi dan agama yang berlainan. Suku kaum yang paling tinggi ialah suku kaum Senoi iaitu mewakili 54.9 peratus manakala suku kaum Melayu Proto iaitu sebanyak 42.3 peratus. Suku kaum yang paling kecil ialah suku kaum Negrito.

JADUAL 1. Jumlah Taburan Penduduk Orang Asli pada Disember 2018

Kategori	Kumpulan	Bilangan	Peratusan
Negrito	Kensiu	5,009	2.8 %
	Kintak		
	Jahai		
	Lanoh		
	Mendriq		
Senoi	Batek	97,856	54.9 %
	Semai		
	Temiar		
	Jah Hut		
	Che Wong		
	Mah Meri		
Melayu Proto	Semaq Beri	75,332	42.3%
	Temuan		
	Semelai		
	Jakun		
	Orang Kanaq		
	Orang Kuala		
	Orang Seletar		
Jumlah		178,197	100%

Sumber: Bahagian Perancangan dan Penyelidikan, Jabatan Kemajuan Orang Asli

Untuk tujuan itu, objektif utama artikel ini adalah untuk menganalisis situasi dan cabaran perundangan yang dihadapi oleh Orang Asli termasuklah dalam aspek hak ekonomi khusus dalam era pandemik COVID-19 yang melanda negara. Artikel ini sangat signifikan kerana hak Orang Asli masih jauh ketinggalan dan memerlukan penambahbaikan segera dari pelbagai aspek termasuklah perundangan, strategi dan pelaksanaannya khususnya dalam era pandemik COVID-19 ini. Bagi mencapai objektif di atas, analisis dijalankan menggunakan kaedah

sosio-perundangan dan pendekatan kualitatif yang menganalisis peruntukan undang-undang, fenomena, dan hubungannya dengan masyarakat khususnya Orang Asli yang mendepani cabaran pandemik Covid-19. Sebagai kajian sosio-perundangan menggunakan kerangka perundangan antarabangsa yang memfokuskan kepada kajian kes Orang Asli di Semenanjung Malaysia, penulisan ini turut menganalisis instrumen perundangan utama seperti DHOA sebagai piawaian undang-undang antarabangsa dan Perlembagaan Persekutuan,

serta Akta Orang Asli 1954. Artikel ini akan menghuraikan jurang perundangan berkaitan hak ekonomi Orang Asli dilihat secara perbandingan dengan piawai undang-undang antarabangsa khususnya pada era pandemik Covid 19 ini. Dapatan ini adalah sangat penting bagi menangani isu hak ekonomi Orang Asli sebagai golongan B40 seterusnya membantu kerajaan dalam melunaskan tanggungjawabnya merealisasikan agenda Matlamat Pembangunan Mapan (SDG) yang pertama iaitu “menghapuskan kemiskinan”. Oleh itu, bahagian berikut menerangkan tentang situasi Orang Asli dalam era Covid-19.

ORANG ASLI DAN COVID 19

Dalam konteks Malaysia, seluruh masyarakat terkesan dari segi ekonomi termasuklah Orang Asli yang terjejas susulan penularan wabak COVID-19. Apatah lagi, pada 6 Ogos 2021, penularan wabak ini mencecah 20,889 kes sehari menjadikan jumlah keseluruhan kes COVID-19 di Malaysia ialah sebanyak 1,224,595 kes dengan jumlah kematian sebanyak 10,179 seluruh negara.⁹ Dalam hubungan itu, Orang Asli juga menerima implikasi susulan pandemik COVID-19 ini kerana kedudukan mereka sedia ada telah dibelenggu dengan isu ekonomi, dihipit kemiskinan dan terpinggir dari pembangunan arus perdana. Sebelum penularan Covid-19, terdapat kajian yang mencukupi bagi menunjukkan bahawa Orang Asli masih dibelenggu dengan isu ekonomi dan pembangunan, dihipit kemiskinan dan dianggap mundur kerana terpinggir daripada arus kemodenan yang didominasi oleh masyarakat majoriti. Menurut Unit Perancangan Ekonomi 2010, kadar kemiskinan Orang Asli berada pada paras yang kritikal iaitu 50 peratus dikategorikan sebagai miskin dan 33 peratus hidup dalam kemiskinan tegar.¹⁰ Laporan Pelapor Khas pada 2013 juga mendedahkan bahawa sebanyak 31.16 peratus Orang Asli hidup di bawah garis kemiskinan.¹¹

Ekoran daripada penularan wabak COVID-19 yang berlarutan ini, situasi kemiskinan dan ekonomi Orang Asli akan turut terjejas. Sebelum penularan COVID-19, sektor eko-pelancongan ini telah membantu memajukan ekonomi Orang Asli di beberapa kawasan seluruh Semenanjung Malaysia. Contohnya, Zanisah Man (2019) menjelaskan bahawa Orang Asli dari suku Jakun di Tasik Chini, Pahang menjadikan sektor eko-pelancongan sebagai sumber ekonomi mereka.¹² Tambahan itu, Siti Nor Awang et al¹³ dan Wan Suzita Wan Ibrahim et al¹⁴

yang memfokuskan kajian eko-pelancongan Orang Asli dari suku Jahai di Kawasan Hutan Simpan Di Raja Royal Belum Perak menyatakan bahawa eko-pelancongan secara tidak langsung memberi impak positif dari segi ekonomi kepada Orang Asli. Kajian Ismail et al di Cameron Highland pula mendapati bahawa 90.7 peratus responden bersetuju bahawa aktiviti pelancong turut memberi impak positif kepada ekonomi komuniti Orang Asli setempat.¹⁵ Kajian oleh Arif Fahmi dan Izawati Wook pada hujung tahun 2019 mengesahkan bahawa penularan wabak Covid-19 telah menyebabkan jumlah pengunjung ke Kampung Peta, Rompin Pahang sebagai tempat pelancongan semakin merosot.¹⁶ Kerosotan jumlah pelancong ke kawasan ini telah memberi kesan kepada ekonomi mereka dari segi pendapatan tunai dan juga sumber bekalan makanan menjadi lebih mahal kerana pembekal yang terhad.¹⁷ Sungguhpun berdepan dengan cabaran pandemik Covid 19, Freya Higgins-Desbiolles berpendapat bahawa implikasi pandemik ini akan membuka lembaran baharu kepada sektor eko-pelancongan malah berupaya untuk memberi peluang baharu kepada industri agar lebih kreatif dan maju di masa hadapan.¹⁸ Oleh yang demikian, penyertaan komuniti lokal seperti Orang Asli dalam memajukan eko-pelancongan ini adalah sangat penting dan berpotensi untuk meningkatkan tahap ekonomi mereka khususnya dalam era pandemik COVID-19.

Namun begitu, Orang Asli merupakan masyarakat yang cakna tentang situasi pandemik ini dan mengambil langkah yang proaktif bagi mengekang penularan wabak merbahaya ini. Contohnya, Orang Asli di Kampung Paya Lintah, Jerantut, Pahang telah membangunkan penghalang dan penghadang daripada kayu di pintu masuk kawasan perkampungan mereka bagi sebagai satu usaha untuk menghentikan penularan wabak Covid-19.¹⁹ Malah, Orang Asli di Kampung Pengkalan Tereh, Kluang, Johor telah mengawal pintu masuk kampung secara bergilir bagi memastikan orang luar tidak masuk ke kawasan mereka.²⁰ Inisiatif seumpama ini juga telah diambil oleh Orang Asli di Kampung Paya Mengkuang, Temerloh, Pahang dengan membangunkan penghadang daripada pelepah kelapa dan juga buluh.²¹

Selain usaha-usaha ini, Orang Asli mempunyai amalan tradisional mengikut adat mereka sendiri dalam mendepani cabaran Covid-19 ini. Rusalina Idrus et al menjelaskan bahawa masyarakat Semai di Perak menjalan upacara ritual nyenaang

(pencipta) selama tiga hari dengan memohon untuk melindungi kampung tersebut diikuti dengan *halak* iaitu air penawar untuk mengelakkan daripada virus Covid-19 ini.²² Adaptasi dan daya tahan Orang Asli semasa wabak ini menekankan keperluan untuk menghormati pengetahuan tradisional dan cara hidup Orang Asli, serta kepentingan mengukuhkan kawalan Orang Asli ke atas wilayah tradisi mereka.²³ Sungguhpun Orang Asli cakna dan mempunyai kaedah tersendiri, namun inisiatif pelbagai pihak lain bagi menyokong Orang Asli mendepani Covid-19 adalah sangat mustahak agar mereka tidak ketinggalan. Justeru, bahagian berikutnya mengupas tentang inisiatif kerajaan dan pelbagai pihak lain bagi membantu Orang Asli mengharungi ujian Covid-19.

INISIATIF KERAJAAN DAN PERTUBUHAN BUKAN KERAJAAN KEPADA ORANG ASLI/ ORANG ASAL KETIKA PANDEMIK COVID-19

Sejak kerajaan Malaysia mengumumkan Perintah Kawalan Pergerakan (PKP) sekitar April 2020 bagi membendung penularan COVID-19, pelbagai usaha telah dilaksanakan oleh pelbagai pihak dalam mendepani cabaran sosio-ekonomi dalam kalangan masyarakat. Untuk tujuan artikel ini, kupasan lebih memfokuskan kepada bantuan yang diberikan kepada Orang Asli oleh kerajaan dan juga Pertubuhan Bukan Kerajaan (NGO) serta tinjauan amalan di luar negara berkaitan bantuan kerajaan kepada orang asal.

Bagi Orang Asli di Semenanjung Malaysia, sejumlah lebih kurang RM25 juta telah diperuntukan oleh kerajaan dan kolaborasi dengan pelbagai NGO di bawah program *The PRIHATIN Rakyat Economic Stimulus Package* untuk menyediakan bekalan makanan dan tempat tinggal kepada kumpulan rentan termasuklah Orang Asli.²⁴ Tambahan itu, NGO yang bergiat aktif dalam isu Orang Asli seperti Gerai OA dan Centre for Orang Asli Concerns (COAC) bekerjasama dengan MyKasih untuk menghulurkan bantuan makanan kepada Orang Asli. Sebilangan NGO juga mengambil langkah ke hadapan untuk tidak hanya memfokuskan kepada bantuan pemakanan sahaja, sebaliknya memberi sokongan kemanusiaan dalam jangka masa panjang seperti yang dilaksanakan oleh TaC-OA Fund yang membantu Orang Asli mendaftar bantuan dengan pelbagai agensi kerajaan.²⁵ Usaha-usaha yang dilaksanakan ini sangat membantu meringankan beban kepada Orang Asli khususnya dalam menghadapi ujian COVID-19 yang begitu mencabar.

Sungguhpun pelbagai bantuan diberikan, JAKOA melaporkan bahawa beberapa projek pembangunan kepada Orang Asli seperti pembekalan air bersih dan program sosio-ekonomi yang boleh memberi manfaat kepada sekitar 200,00 Orang Asli daripada pelbagai suku terpaksa ditangguhkan kerana penularan wabak COVID-19.²⁶

Selain itu, bantuan pemakanan sahaja tidak mencukupi. Kerajaan telah mengambil langkah untuk memastikan ketahanan dan jaminan kesihatan kepada Orang Asli menerusi program Vaksin. Timbalan Menteri, Kementerian Komunikasi dan Multimedia menegaskan bahawa Orang Asli tidak wajar dianaktirikan dalam program pemvaksin walaupun mereka tidak mempunyai akses kepada internet dan agensi terbabit perlu pergi kepada komuniti Orang Asli untuk membantu pendaftaran.²⁷ Dalam hubungan itu, Batin boleh disifatkan sebagai barisan hadapan dalam kalangan penduduk Orang Asli kerana berupaya untuk menunjukkan contoh yang baik kepada penduduk yang lain dalam menerima vaksin.²⁸ Sekitar 18.9 peratus bersamaan 27,276 orang daripada 144,180 Orang Asli yang berumur 18 tahun ke atas telah mendaftar dalam program Vaksin dan JAKOA telah mengerah seluruh tenaga untuk memastikan kejayaan program pemvaksin dalam kalangan Orang Asli juga. Seperti dilaporkan oleh Astro Awani, sejumlah 4,395 Orang Asli telah menerima vaksin pertama manakala 1,500 Orang Asli lagi telah menyempurnakan dua dos vaksin.²⁹

Sungguhpun pelbagai bantuan dan program vaksin dilancarkan kepada masyarakat Orang Asli, isu-isu pengiktirafan hak ekonomi Orang Asli secara menyeluruh masih membelenggu kehidupan masyarakat ini. Keadaan ini menyebabkan keadaan ekonomi Orang Asli dalam suasana pandemik ini bertambah buruk. Namun begitu, sejauhmanakah langkah sedia ada mencukupi untuk menangani implikasi COVID-19 kepada ekonomi Orang Asli?

Tinjauan amalan di luar negara berhubung orang asal dan COVID-19, kerajaan Australia telah menyediakan sebuah *taskforce* di peringkat kebangsaan untuk membangunkan pelan tindakan kecemasan kepada masyarakat *Aboriginal* dalam mendepani penularan COVID-19.³⁰ Dari aspek sosio-ekonomi pula, kerajaan Australia menyediakan sejumlah dana iaitu sebanyak \$57.8 juta untuk menyokong masyarakat orang asal di kawasan pedalaman bagi meningkatkan keupayaan mereka menangani penularan COVID-19 secara berkesan.³¹ Selain itu, kerajaan Kanada dan Amerika Syarikat pula menyediakan sistem sokongan kesihatan

dan dana ransangan ekonomi khusus kepada masyarakat orang asal dalam musim pandemik ini.³² Di New Zealand, Kementerian Kesihatan telah melancarkan *COVID-19 Māori Health Response Plan* bagi menangani isu penularan COVID-19 dalam masyarakat Maori.³³ Sesuai dengan keperluan orang asal, kerajaan Chile telah melancarkan sebuah program “*Chile Indigena*” dengan menyediakan sokongan ekonomi kepada keluarga orang asal yang memerlukan, termasuk subsidi untuk perkhidmatan asas, pendapatan keluarga kecemasan dan pendapatan minimum yang dijamin.³⁴ Usaha-usaha seperti ini yang memberi fokus kepada kelangsungan hidup masyarakat orang asal adalah sangat penting

agar mereka dapat menghadapi cabaran COVID-19 dengan baik dan selamat.

Untuk memperkasakan lagi situasi orang asal semasa COVID-19 ini, Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu telah mencadangkan beberapa langkah yang boleh dipertimbangkan oleh pelbagai pihak termasuklah kerajaan dan NGO mengikut fungsi masing-masing seperti dalam Jadual 2.³⁵ Cadangan yang dikemukakan oleh *United Nations Department of Economic and Social Affairs* ini lebih umum namun boleh dilaksanakan bagi mengekang penularan COVID-19 dan pada masa yang sama dapat meyokong pengiktirafan hak ekonomi orang asal.

JADUAL 2. Pertimbangan Cadangan Menangani Pandemik COVID-19 bagi Orang asal

Kerajaan dan Institusi	Agensi PBB, Sektor Swasta dan NGO
1. Mengenali institusi, pihak berkuasa dan perwakilan orang asal sebagai wakil sah masyarakat adat.	1. Memperoleh izin maklum awal bebas dan telus (IMABT) sebelum memulakan program atau aktiviti dengan masyarakat orang asal, atau dalam komuniti mereka.
2. Penyertaan perwakilan, pemimpin, dan pihak berkuasa tradisional orang asal dalam perancangan dan reka bentuk perkhidmatan kesihatan dan tindak balas terhadap wabak COVID-19 serta dalam menangani akibatnya.	2. Memastikan kakitangan yang berurusan dengan orang asal adalah kompeten dan diberitahu mengenai pengurangan penularan virus, berlatih menjauhkan fizikal dan memantau strategi pengurangan risiko.
3. Menyediakan sistem sokongan yang berkesan kepada orang asal menghentikan penularan COVID-19.	3. Menetapkan aktiviti dan program pembaikpulih pasca COVID-19 yang ditujukan khusus untuk orang asal yang menyokong kehidupan tradisional orang asal, ekonomi mereka dan mengekalkan masyarakat mereka.
4. Menyediakan pengumuman berkaitan perkhidmatan awam, seperti kebersihan, penjarakan fizikal, kuarantin dan pencegahan, bekerjasama dengan orang asal, dalam bahasa mereka.	4. Libatkan belia orang asal dalam penyebaran mesej COVID-19 dalam masyarakat baik dalam bahasa arus perdana mahupun dalam bahasa orang asal.
5. Meningkatkan akses dan pengurusan air bersih dan sanitasi, terutama bagi orang asal yang tinggal di kawasan terpencil, untuk menghindari penyebaran virus lebih luas.	
6. Memastikan ketersediaan data berkaitan orang asal mengenai kadar jangkitan, kematian, tahap ekonomi, perkhidmatan rawatan, dan kejadian jenayah, termasuk kekerasan berdasarkan gender.	

Sungguhpun pelbagai usaha telah dilaksanakan bagi memastikan Orang Asli mengekalkan ketahanan dalam menghadapi cabaran Covid-19 ini, persoalan yang timbul ialah sejauh manakah undang-undang sedia ada mencukupi bagi mengiktiraf hak Orang Asli? Tinjauan literatur mendapati bahawa tiada kajian yang menyeluruh berkaitan hak Orang Asli khususnya yang menyentuh perihal Orang Asli dari persektif sosio-perundangan dan situasi pasca pandemik COVID-19. Tambahan pula, Covid 19 merupakan isu baharu di peringkat global. Dalam erti kata lain, masih wujud jurang dan kelompangan dalam korpus ilmu berhubung pengiktirafan hak Orang Asli pada era pandemik COVID-19 dari sudut perundangan.

ADAKAH UNDANG-UNDANG SEDIA ADA MENCUKUPI BAGI MENANGANI SITUASI PANDEMIK COVID-19 KEPADA ORANG ASLI

Dari perspektif undang-undang antarabangsa, hak orang asal telah mendapat pengiktirafan di bawah undang-undang antarabangsa khususnya melalui penerimaan Deklarasi mengenai Hak Orang Asal (DHOA) oleh Perhimpunan Agung Pertubuhan Bangsa-bangsa Bersatu pada 13 September 2007. Walaupun DHOA hanya bersifat tidak mengikat kerana statusnya sebagai *soft law*, majoriti ahli persidangan telah menyatakan sokongan terhadap DHOA termasuklah Malaysia.³⁶ Peruntukan-peruntukan yang terkandung di dalam DHOA ini

seperti hak penentuan sendiri, hak kesamarataan dan tanpa diskriminasi boleh disifatkan sebagai mencapai status undang-undang adat antarabangsa. Seperti dihujahkan oleh Hassan & Nordin, hak penentuan sendiri juga boleh juga dihujahkan sebagai status “*jus cogen*” di bawah undang-undang antarabangsa.³⁷ Status ini memberi obligasi kepada setiap negara untuk patuh terhadap prinsip hak berkenaan termasuklah Malaysia. Maka, orang asal seluruh dunia berhak menjadikan DHOA sebagai wacana dan aspirasi dalam perjuangan mereka. Pengiktirafan tersebut wajar diberi perhatian kerana Malaysia merupakan salah sebuah negara yang menyokongnya.³⁸ Walaupun Malaysia boleh dikatakan tidak mempunyai obligasi dari segi perundangan, tetapi Malaysia masih mempunyai obligasi moral untuk melaksanakan tanggungjawabnya.

Perkara 3 DHOA khususnya mengiktiraf hak penentuan sendiri kepada orang asal dan hak ekonomi ini adalah sebahagian daripada hak penentuan sendiri orang asal. Pengiktirafan hak ekonomi turut boleh dilihat di bawah perkara 5 DHOA yang mengiktiraf hak orang asal untuk menguruskan kegiatan ekonomi mereka serta menekankan hak untuk menyertai secara menyeluruh bagi hal berkaitan ekonomi dan lain-lain seperti politik, sosial dan budaya. Kedua-dua peruntukan perkara 3 dan 5 menunjukkan bahawa aspek ekonomi dan aspek-aspek lain seperti politik, sosial dan budaya adalah saling berkait antara satu sama lain.

Di bawah DHOA, terdapat beberapa peruntukan yang mengiktiraf hak ekonomi orang asal. Contohnya, perkara 20 DHOA menekankan hak menentukan cara memperoleh rezeki, pembangunan serta kebebasan menjalankan aktiviti ekonomi dan tradisional. Orang asal juga berhak menuntut gantirugi secara adil sekiranya pencarian rezeki mereka terganggu.³⁹ DHOA juga menganjurkan amalan prinsip kesamarataan dan mewajibkan kerajaan untuk mewujudkan piawaian khusus bagi menjamin kemajuan ekonomi orang asal dengan memberi perhatian khusus kepada warga emas, wanita, belia, kanak-kanak dan warga kurang upaya. Tambahan itu, perkara 21 DHOA memberi penekanan dalam pelbagai bidang seperti pendidikan, pekerjaan, latihan vokasional, perumahan, kebersihan, kesihatan dan juga keselamatan sosial demi menjamin kestabilan sosial dan ekonomi orang asal. Perkara 23 DHOA pula meluaskan lagi pengiktirafan bagi meliputi aspek pembangunan dengan memberi hak kepada orang

asal untuk menentukan keutamaan dan strategi serta kaedah pelaksanaan hak ekonomi mengikut acuan mereka. Malahan, orang asal juga berhak untuk terlibat dalam menentukan program pembangunan termasuklah aspek kesihatan, perumahan, aktiviti-aktiviti ekonomi dan juga sosial yang melibatkan orang asal.⁴⁰

Seperti yang dinyatakan sebelum ini, tanah adat merupakan elemen paling penting dalam memacu pembangunan ekonomi orang asal. Perkara 25 DHOA mengiktiraf hubungan unik antara orang asal dengan tanah adat, wilayah, persisiran pantai dan sumber-sumber lain. Di samping itu, perkara 26 DHOA turut mengiktiraf hak orang asal terhadap tanah, wilayah dan sumber semula jadi. Hak yang dimaksudkan adalah meliputi hak untuk memiliki, menggunakan dan membangunkan, malah kerajaan juga wajib memberi perlindungan dan pengiktirafan undang-undang terhadap tanah, wilayah dan sumber semulajadi yang dimiliki oleh orang asal secara adat resam mereka. Perkara 26(2) DHOA memperuntukan bahawa orang asal mempunyai hak untuk memiliki, menggunakan, membangunkan serta mengawal tanah, wilayah dan sumber semulajadi yang dipegang berdasarkan pemilikan secara tradisional. Kerajaan wajib memberi pengiktirafan undang-undang dan perlindungan ke atas tanah, wilayah dan sumber semula jadi.⁴¹ Pengiktirafan tersebut perlu dikendalikan berdasarkan adat resam dan sistem tanah orang asal.

Peruntukan DHOA ini dilihat lebih sesuai untuk pembangunan orang asal kerana tafsiran pembangunan lebih luas berbanding sistem ekonomi moden yang tertumpu kepada keuntungan individu.⁴² Masalah kemunduran yang dihadapi oleh orang asal akan dapat ditangani khususnya dalam era pandemik COVID-19 sekiranya peruntukan DHOA berkaitan ekonomi ini dapat direalisasikan. Oleh yang demikian, pengiktirafan hak ekonomi orang asal dari segi undang-undang adalah sangat penting bagi memperkasakan pembangunan ekonomi mereka. Hal ini secara langsung dapat memberi perlindungan hak orang asal seperti yang dianjurkan oleh undang-undang antarabangsa.

UNDANG-UNDANG DAN ORANG ASLI

Tidak dapat dinafikan bahawa pelbagai usaha telah dilaksanakan oleh kerajaan dalam memperkasakan ekonomi dan usahawan Orang Asli. Antara inisiatif yang diusahakan termasuklah usaha melalui Pelan Strategik JAKOA 2016-2020 yang

menggariskan tujuh (7) program utama termasuklah memperkasakan hak ekonomi Orang Asli. Pada 2019, kerajaan telah melancar Resolusi 136 di dalam Konvensyen Kebangsaan Orang Asli dan 23 resolusi memfokuskan kepada hak ekonomi Orang Asli. Kedudukan resolusi boleh dianggap sebagai panduan sebagai polisi kerajaan, namun, tidak mengikat dari sudut perundangan berbanding undang-undang secara bertulis yang diluluskan oleh Parlimen. Tambahan pula, pelaksanaan resolusi 136 ini masih kabur, mungkin disebabkan oleh berlakunya pertukaran kerajaan dan resolusi ini telah diperkenalkan pada zaman pemerintahan kerajaan Pakatan Harapan. Resolusi ini dilihat mampu membantu menyokong pembangunan ekonomi Orang Asli, apatah lagi dalam era pandemik COVID-19 ini, semua pihak berusaha untuk membangunkan satu formulasi bagi meminimumkan kesan pandemik kepada pendapatan dan sumber ekonomi termasuklah Orang Asli.

Selain itu, Pelan Tindakan Hak Asasi Manusia Kebangsaan 2018 yang turut memberi fokus kepada ekonomi Orang Asli. Usaha pemerksaan hak ekonomi Orang Asli dapat dilihat melalui NHRAP yang telah dilancarkan oleh Mantan Perdana Menteri pada 1 Mac 2018 di Putrajaya.⁴³ Terdapat beberapa pelan tindakan yang terkandung di dalam Teras 4 NHRAP dilihat bersesuaian untuk memperkasa hak ekonomi Orang Asli dan wajar diberi perhatian iaitu: 1) Mengkaji semula keberkesanan program-program peningkatan ekonomi dan sosial yang telah dilaksanakan untuk Orang Asli; 2) Menjalinkan kerjasama dengan institusi keusahawanan seperti INSKEN untuk menyediakan latihan keusahawanan sesuai dengan kemahiran Orang Asli; dan 3) Mengkaji sama ada skop latihan kemahiran yang dijalankan bersesuaian dengan kehendak Orang Asli. Di samping itu, cadangan dan dapatan dalam Laporan Inkuiri Nasional terhadap Tanah Orang Asal/Asli 2013 yang dijalankan oleh Suruhanjaya Hak Asasi Manusia (SUHAKAM) masih tidak nampak pelaksanaannya.⁴⁴ Walaupun laporan Suhakam ini memfokuskan kepada aspek tanah, namun cadangan-cadangan untuk mengiktiraf tanah Orang Asli tersebut dilihat aspek yang sangat mustahak untuk direalisasikan untuk memacuk ekonomi mereka khususnya dalam konteks kedudukan masyarakat pada era Covid-19.

Salah satu faktor yang menyebabkan pembangunan hak Orang Asli masih ketinggalan ialah disebabkan oleh kelemahan dan kelompangan (*lacuna*) dalam undang-undang sedia ada. Sebagai

pencerahan, Akta Orang Asli 1954 (AOA) merupakan sebuah akta signifikan kepada perlindungan hak Orang Asli. Namun begitu, Akta 134 ini disifatkan sebagai akta yang ketinggalan dan dibentuk mengikut acuan penjajah dan masih terpakai kepada Orang Asli hingga hari ini. Akta yang mempunyai 19 seksyen ini bertujuan untuk menyediakan perlindungan, kebajikan dan kemajuan Orang Asli di Semenanjung Malaysia. Sungguhpun begitu, undang-undang yang terkandung dalam Akta 134 sedia ada ini dianggap lemah kerana terdapat pelbagai kelompangan. Malahan Akta 134 ini turut dikritik kerana mengandungi elemen "*paternalistic*". Menurut Dentan et al, Akta 134 merupakan akta yang mempunyai unsur "*paternalistic*" kerana pihak kerajaan berada di posisi sebagai bapa yang menentukan kehidupan anaknya iaitu Orang Asli.⁴⁵ Idrus menyifatkan AOA sebagai "*ward*" kepada Orang Asli kerana undang-undang dalam AOA merupakan satu bentuk eksploitasi oleh kerajaan terhadap Orang Asli yang dianggap lemah.⁴⁶ Pendekatan "*paternalistic*" ini memberi implikasi buruk kepada Orang Asli sehinggakan mereka dianggap sebagai kepeliharaan (*ward of state*), bukan sebagai orang asal yang berhak ke atas tanah adat dan hak-hak yang lain.⁴⁷ Akta yang sepatutnya memberi perlindungan kepada Orang Asli ini disifatkan sebagai platform kepada JAKOA untuk mengawasi perkara berkaitan Orang Asli.⁴⁸

Peruntukan undang-undang khusus untuk Orang Asli di bawah AOA dilihat tidak mencukupi untuk memberi perlindungan serta mengiktiraf Orang Asli dari segi ekonomi kerana tiada pengiktirafan yang menyeluruh terhadap tanah Orang Asli dan aktiviti ekonomi tradisional mereka. Seperti dinyatakan oleh Anaya dan Woman sebelum ini, hak tanah bagi orang asal adalah sangat penting untuk mereka khususnya dalam situasi pandemik yang sangat mencabar ini. Melalui pengiktirafan ini, Orang Asli bebas untuk memanfaatkan hasil tanah dan juga menjadikan tanah sebagai sumber ekonomi mereka.

Namun begitu, undang-undang sedia masih belum mencukupi untuk memberi pengiktirafan terhadap tanah Orang Asli secara menyeluruh. Contohnya, seksyen 6 AOA yang memperuntukkan mengenai pengisytiharan kawasan Orang Asli manakala seksyen 7 AOA adalah berkaitan pengisytiharan suatu kawasan sebagai rizab Orang Asli. Kedua-dua seksyen 6 dan 7 ini memberi kuasa kepada kerajaan untuk mengisytiharkan sesuatu tanah sebagai kawasan atau rizab Orang Asli dengan tertakluk kepada beberapa syarat seperti yang

dinyatakan di bawah seksyen 6 (2) dan seksyen 7 (1). Selain pengisytiharan tanah Orang Asli sebagai kawasan dan rizab, Orang Asli juga diberi hak untuk menduduki di atas tanah bukan milik orang lain seperti yang dinyatakan dalam seksyen 8(1) AOA. Walau bagaimanapun, hak menduduki tanah tersebut hanya berstatus tenan ikut ehsan (*tenant at will*) seperti diperuntukkan dalam seksyen 8(2) AOA. Dalam hubungan itu, Hooker mempertikaikan AOA kerana tidak mentakrifkan “tenan” dan mencadangkan alternatif untuk merujuk kepada Kanun Tanah Negara 1965.⁴⁹ Peruntukan seksyen 8(2) ini boleh difahami bahawa Orang Asli tidak berhak untuk memiliki tanah tersebut secara kekal. Kenyataan ini adalah selari dengan pandangan William-Hunt yang mengkritik AOA kerana tidak memperuntukkan hak tanah secara kekal kepada Orang Asli dan mereka hanya layak menerima status sebagai tenan ikut ehsan semata-mata.⁵⁰

Kelemahan undang-undang dan kelompangan dalam AOA 1954 ini mendorong hak ekonomi Orang Asli tidak mendapat pengiktirafan dan perlindungan sewajarnya sejajar dengan peruntukan undang-undang antarabangsa. Kelemahan tersebut juga telah mengundang pelbagai kemelut berkaitan hak Orang Asli seperti kemiskinan, terpinggir daripada kemajuan dan tersisih daripada masyarakat majoriti. Tambahan pula, kekaburan pengiktirafan dan perlindungan hak ini seterusnya memberi kesan terhadap aspek perlindungan dan pembangunan hak Orang Asli dari segi praktis. Oleh yang demikian, aspek ini wajar diberikan perhatian bagi memperkasakan hak ekonomi Orang Asli dan pembangunan ekonomi mereka pada era pandemik COVID-19 menerusi strategi dan polisi yang menyeluruh yang boleh diterjemahkan sebagai pengiktirafan kepada hak Orang Asli sejajar dengan tuntutan undang-undang antarabangsa. Penambahbaikan ini juga dapat memperbaiki kelemahan dan kelompangan undang-undang sedia ada seterusnya dapat melindungi hak Orang Asli.

KESIMPULAN

Berdasarkan analisis di atas, bolehlah dirumuskan bahawa Orang Asli turut terkesan dengan ancaman Covid-19. Namun, masyarakat Orang Asli sendiri boleh dikatakan cakna tentang usaha untuk membendung penularan virus berbahaya ini dengan kaedah dan cara mereka sendiri. Dari aspek inisiatif kerajaan pula, tidak dapat dinafikan bahawa kerajaan Malaysia telah melaksanakan tanggungjawab untuk menangani isu COVID-19 dalam kalangan Orang Asli. Namun, ia wajar dimantapkan lagi bagi

memperkasakan hak Orang Asli termasuklah dari aspek hak ekonomi khususnya dalam mendepani wabak COVID-19 ini. Kerajaan perlu membangunkan suatu pelan tindakan menyeluruh dalam mendepani COVID-19 yang terpakai khusus kepada Orang Asli. Artikel ini juga mendapati bahawa selain kerajaan, pertubuhan bukan kerajaan juga telah mengambil pelbagai langkah dan usaha untuk menyokong Orang Asli menghadapi cabaran Covid-19.

Dari aspek perundangan pula, tidak dinafikan bahawa undang-undang antarabangsa telah mengiktiraf hak orang asal termasuklah hak ekonomi. Namun, kelompangan undang-undang sedia ada seperti AOA 1954 dalam mengiktiraf hak tanah Orang Asli secara tidak langsung boleh menyebabkan situasi hak ekonomi Orang Asli masih ketinggalan, apatah lagi dalam musim COVID-19 ini. Bagi Orang Asli, tanah bukan sahaja sebagai sumber ekonomi mereka malahan dianggap sebagai nyawa dan identiti mereka. Kegagalan untuk menfokuskan kepada pengiktirafan tanah dan pembangunan ekonomi Orang Asli boleh menyebabkan objektif dan hasrat kerajaan berhubung Matlamat Pembangunan Mapan sukar untuk dicapai. Hal ini kerana Orang Asli merupakan pihak yang turut menyumbang kepada pencapaian matlamat pembangunan mapan ini apatah lagi mereka merupakan pihak yang memelihara hutan dan memastikan penggunaan hasil hutan tersebut diuruskan dengan lestari. Oleh yang demikian, artikel ini berupaya memberi sumbangan yang signifikan dalam korpus ilmu dengan mengkhususkan kepada hak Orang Asli dan hak ekonomi seperti yang diiktiraf oleh undang-undang antarabangsa khususnya dalam era pandemik COVID-19.

NOTA

- ¹ Wessendorf, *The Indigenous World 2011*, 2011, hlm 280.
- ² Wariya, *Malaysia: Asas Pembinaan Negara Bangsa Institusi Pemerintahan Lambang Kebangsaan*, Matrix Media Global Sdn Bhd, Kuala Lumpur, 2010, hlm 20 & 24.
- ³ D. Mamo, *The Indigenous World 2020*, Edisi 34, 2020, hlm 283.
- ⁴ Jabatan Kemajuan Orang Asli (JAKOA), Department of Statistics Malaysia, 2019.
- ⁵ Jabatan Kemajuan Orang Asli, Pelan Strategik Jabatan Kemajuan Orang Asli, 2011-2015, hlm 8. Mahani Musa, ‘The Socio-economic History of the Orang Kanaq of Johor’, (2011) Vol. 29 (No. 1) *Kajian Malaysia*, hlm 48.
- ⁶ Jabatan Kemajuan Orang Asli, 2011-2015. Williams-Hunt, *An Introduction to the Malayan Aborigine*, AMS Press, New York, 1952, hlm 1. Lihat Carey, ‘The Kensi Negritos of Baling, Kedah’, (1970) 43 (1) *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society*, hlm 144.

- ⁷ Nicholas, 2002. Organizing Orang Asli Identity. Dlm. Chou, G. B. C. (pnyt.) *Tribal Communities in the Malay World, Historical, Cultural and Social Perspectives*, Singapore: Institute of Southeast Asian Studies, hlm 121.
- ⁸ Mahani Musa, 'The Socio-economic History of the Orang Kanaq of Johor', (2011) Vol. 29 (No. 1) *Kajian Malaysia*, hlm 48.
- ⁹ Kementerian Kesihatan Malaysia, <https://covid-19.moh.gov.my/terkini> [6 Ogos 2021].
- ¹⁰ Ooi Kiah Hui, Poverty, Inequality and the Lack of Basic Rights Experienced by the Orang Asli in Malaysia, Submission on Malaysia in advance of country visit of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights OHCHR, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Poverty/VisitsContributions/Malaysia/MalaysiaCare.pdf> [6 Ogos 2021].
- ¹¹ Human Rights Council, Working Group on the Universal Periodic Review Seventeenth session, Geneva, 21 October–1 November 2013, National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21 (Malaysia), A/HRC/WG.6/17/MYS/1.
- ¹² Zanisah Man, Yeoh En Ne, 'Penyertaan Orang Asli dalam Aktiviti Eko-Pelancongan di Tasik Chini, Pahang, Malaysia', (2019) 15(4) *Malaysian Journal of Society and Space*, hlm 50-63.
- ¹³ Siti Nor Awang, Kamal Solhaimi Fadzil, Wan Suzita Wan Ibrahim, Rosilawati Zainol, Juli Edo, 'Indigenous tourism - Satu tinjauan awal penglibatan masyarakat Orang Asli dalam Industri Pelancongan', (2015) 11(9) *Malaysian Journal of Society and Space*, hlm 125 - 136.
- ¹⁴ Wan Suzita Wan Ibrahim, Rosilawati Zainol, Siti Nor Awang, Kamal Solhaimi Fadzil, Juli Edo, 'Pelancongan dan pembangunan setempat di Malaysia: Satu analisis SWOT Royal Belum sebagai produk ekopelancongan', (2015) 11(13) *Malaysian Journal of Society and Space*, hlm 115 - 130.
- ¹⁵ Ismail, S. S., Hamid, Z. A., Fakri, S. N. S. M., & Aziz, L. H. A., 'Rural Tourism Development in Cameron Highlands: Indigenous Community's Perception towards Socio-Cultural and Economic Impacts', (2021) 11(13) *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, hlm 206–221.
- ¹⁶ Arif Fahmi Md Yusof & Izawati Wook, Indigenous Peoples Living In Protected Areas: An Observation On The Impact Of Covid-19 In Kampung Peta, Endau-Rompin National Park, INSLA Proceeding, OCTOBER 2020, Vol. 3 No.1 hlm 48.
- ¹⁷ Arif Fahmi Md Yusof & Izawati Wook, Indigenous Peoples Living In Protected Areas: An Observation On The Impact Of Covid-19 In Kampung Peta, Endau-Rompin National Park, hlm 48.
- ¹⁸ F. Higgins-Desbiolles, 'Socialising tourism for social and ecological justice after COVID-19', (2020) 22(3) *Tourism Geographies*.
- ¹⁹ Malek, R. (2020, April 21). Orang Asli larang orang luar masuk kampung [Orang Asli bans outsiders from coming into their village]. *Harian Metro*. <https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2020/04/569523/orang-asli-larang-orang-luar-masuk-kampung>.
- ²⁰ Ibrahim, A. (2020, April 19). Bergilir jaga pintu masuk kampung [Taking turns to guard village entrance]. *Harian Metro*. <https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2020/04/568670/bergilir-jaga-pintu-masuk-kampung>.
- ²¹ Yusof, N. (2020, April 2). Bina pagar buluh, pelepah kelapa jaga pergerakan penduduk [Building gates made of bamboo and coconut fronds to control community's movement]. *Sinar Harian*. <https://www.sinarharian.com.my/article/76869/EDISI/Pahang/Bina-pagar-buluh-pelepah-kelapa-jagapergerakan-penduduk>.
- ²² Rusalina Idrus, Zanisah Man, Anthony Williams-Hunt and Tijah Yok Chopil, Indigenous resilience and the COVID-19 response: a situation report on the Orang Asli in Peninsular Malaysia, *International Journal of Indigenous Peoples (ALTERNATIVES)*, 2021, DOI:10.171771/81011772181013281712038723, p 6.
- ²³ Rusalina Idrus, Zanisah Man, Anthony Williams-Hunt and Tijah Yok Chopil, Indigenous resilience and the COVID-19 response: a situation report on the Orang Asli in Peninsular Malaysia, hlm 6.
- ²⁴ Ain Umaira Md Shaha, Syafiqah Nur Azrie Safria, Rathedevi Thevadasb, Nor Kamariah Noordinc, Azmawani Abd Rahmand, Zamberi Sekawie, Aini Ideris, Mohamed Thariq Hameed Sultana, 'COVID-19 outbreak in Malaysia: Actions taken by the Malaysian Government', (2020) 97 *International Journal of Infectious Diseases*, hlm 114.
- ²⁵ Serina Rahman, 'Overcoming the Odds and Filling the Gaps: Malaysian Civil Society Responses to COVID-19', (2020) 44 *Perspectives, ISEAS – Yusof Ishak Institute*, hlm 6.
- ²⁶ Anon, 2020, 'Projects for Orang Asli community halted due to Covid-19 pandemic', *New Straits Time*, 22 Oktober, <https://www.nst.com.my/news/nation/2020/10/634399/projects-orang-asli-community-halted-due-covid-19-pandemic> [3 Ogos 2021]
- ²⁷ Anon, 2021, 'Orang Asli community should not be sidelined in Covid-19 vaccination', *Malaysiakini*, 6 April, <https://www.malaysiakini.com/news/569681> [3 Ogos 2021].
- ²⁸ Anon, 'Covid-19: Over 25,000 Orang Asli want to get vaccinated, says Deputy Minister', *The Star*, 16 Jun 2021, <https://www.thestar.com.my/news/nation/2021/06/19/covid-19-over-25000-orang-asli-want-to-get-vaccinated-says-deputy-minister> [3 Ogos 2021].
- ²⁹ Astro Awani, Jakoa to intensify efforts on getting Orang Asli register for COVID-19 vaccination, 22 Jun 2021, <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/jakoa-intensify-efforts-getting-orang-asli-register-covid19-vaccination-304412>. [3Ogos 2021].
- ³⁰ Department of Health, Australia, Management Plan for Aboriginal and Torres Strait Islander Populations, <https://www.health.gov.au/sites/default/files/documents/2020/03/management-plan-for-aboriginal-and-torres-strait-islander-populations.pdf> [6 Ogos 2021].
- ³¹ Surat daripada Permanent Mission of Australia, May 2020, https://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/Callforinput_COVID19.aspx, [6 Ogos 2021].
- ³² R. Lane, The Impact of COVID-19 on Indigenous Peoples, POLICY BRIEF NO70, May 2020, United Nations Department of Economic and Social Affairs, https://www.un.org/development/desa/dpad/wp-content/uploads/sites/45/publication/PB_70.pdf [6 Ogos 2021].
- ³³ Kementerian Kesihatan New Zealand, COVID-19 Māori Health Response Plan, <https://www.health.govt.nz/system/files/documents/publications/updated-covid-19-maori-health-response-plan-jul20.pdf>, [6 Ogos 2021].

- ³⁴ UNCHR, Covid-19 And Indigenous Peoples' Rights, 29 Jun 2020, https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/OHCHRGuidance_COVID19_IndigenouspeoplesRights.pdf [6 Ogos 2021].
- ³⁵ United Nations Department of Economic and Social Affairs, Indigenous Peoples & The Covid-19 Pandemic: Considerations, <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2020/04/DESA-COVID-19-Considerations.pdf> [6 Ogos 2021].
- ³⁶ Hassan, M.S. & Nordin, R, "Status Dan Kedudukan Deklarasi Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu Mengenai Hak Orang Asal (DHOA) di Sisi Undang-Undang Antarabangsa, 2019, Current Law Journal (CLJ) [2019] 1 LNS(A) cxlii. Lihat juga Hassan, M.S. & Nordin, R, Political Participation of Aboriginal People (Orang Asli) in Peninsular Malaysia: Examining the Compatibility of the Aboriginal Peoples Act 1954 with Undrip Standards, International Journal on Minority and Group Rights, 1–21. <https://doi.org/10.1163/15718115-BJA10010>.
- ³⁷ Hassan, M.S. & Nordin, R, Hak Penentuan Kendiri Orang Asal, Bangi: Penerbit UKM, 2019, hlm 38.
- ³⁸ GA/0612, 107th & 108th Meetings.
- ³⁹ Perkara 20 (2) DHOA.
- ⁴⁰ Perkara 23 DHOA.
- ⁴¹ Perkara 26 (3) DHOA.
- ⁴² Australian Human Rights Commission, The Community Guide to the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Participation, Development and Economic and Social Rights, Australian Human Rights Commission, 2010, hlm 41.
- ⁴³ Utusan Borneo, NHRAP bukti komitmen Malaysia pelihara hak asasi manusia, (2 Mac 2018), <https://www.utusanborneo.com.my/2018/03/02/nhrap-bukti-komitmen-malaysia-pelihara-hak-asasi-manusia-najib>, (Akses pada 30 Oktober 2021).
- ⁴⁴ Suruhanjaya Hak Asasi Manusia Malaysia. (2013). Laporan Inkuiri Nasional Mengenai Hak Tanah Orang Asal/Asli.
- ⁴⁵ Dentan et al, *Malaysia and the "Original People", a Case Study of the Impact of Development on Indigenous Peoples*, Allyn and Bacon, Boston, 1996, hlm 70.
- ⁴⁶ Rusalina Idrus, 'From Wards to Citizens: Indigenous Rights and Citizenship in Malaysia', (2010) 33 (1) Political and Legal Anthropology Review, hlm 89.
- ⁴⁷ Nicholas & Baer, Health Care for the Orang Asli: Consequences of Paternalism and Non-Recognition, Dalam Leng & Barraclough (pnyt.), Health Care in Malaysia, the Dynamics of Provision, Financing and Access, Routledge Taylor & Francis Group, London, 2007, hlm 119.
- ⁴⁸ Rohaida & Witbrot, 'Self-Determination of Indigenous Peoples: The Case of Orang Asli', (2012) 20 (No 2) Asia Pacific Law Review, hlm 206.
- ⁴⁹ Hooker, 'The Orang Asli and the Laws of Malaysia: With Special Reference to Land', (1996) 48 *Akademika*, hlm 36.
- ⁵⁰ William-Hunt dipetik dalam Howell, The Indigenous People of Peninsular Malaysia: It's Now or Too Late, Dalam Barnes, Gray & Kingsbury (pnyt.), *Indigenous Peoples of Asia*, The Association for Asian Studies, Michigan, 1995, hlm 280.
- RUJUKAN
- Ain Umaira Md Shaha, Syafiqah Nur Azrie Safria, Rathedevi Thevadasb, Nor Kamariah Noordinc, Azmawani Abd Rahmand, Zamberi Sekawie, Aini Ideris, Mohamed Thariq Hameed Sultana. 2020. COVID-19 outbreak in Malaysia: Actions taken by the Malaysian Government. *International Journal of Infectious Diseases* 97: 108–116.
- Anaya, S. J. 2004. *Indigenous Peoples in International Law*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press.
- Anon. 2020. Projects for Orang Asli community halted due to Covid-19 pandemic. *New Straits Time*. 22 Oktober. <https://www.nst.com.my/news/nation/2020/10/634399/projects-orang-asli-community-halted-due-covid-19-pandemic> [3 Ogos 2021].
- Anon. 2021. Covid-19: Over 25,000 Orang Asli want to get vaccinated, says Deputy Minister. *The Star*. 16 Jun. <https://www.thestar.com.my/news/nation/2021/06/19/covid-19-over-25000-orang-asli-want-to-get-vaccinated-says-deputy-minister>. [3Ogos 2021].
- Arif Fahmi Md Yusof & Izawati Wook. 2020. Indigenous Peoples Living In Protected Areas: An Observation On The Impact Of Covid-19 In Kampung Peta, Endau-Rompin National Park, INSLA *Proceeding*, Vol. 3 No.1 pp. 44 – 48.
- Astro Awani. 2021. Jakoa to intensify efforts on getting Orang Asli register for COVID-19 vaccination. 22 June. <https://www.astroawani.com/berita-malaysia/jakoa-intensify-efforts-getting-orang-asli-register-covid19-vaccination-304412>. [3Ogos 2021].
- Australian Human Rights Commission 2010. The Community Guide to the UN Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. Participation, development and economic and social rights.
- Utusan Borneo, NHRAP bukti komitmen Malaysia pelihara hak asasi manusia, (2 Mac 2018), <https://www.utusanborneo.com.my/2018/03/02/nhrap-bukti-komitmen-malaysia-pelihara-hak-asasi-manusia-najib>, (Akses pada 30 Oktober 2021).
- Buultjens, J., Gale, D. & White, N. E. 2010. Synergies between Australian indigenous tourism and ecotourism: possibilities and problems for future development. *Journal of Sustainable Tourism* 18(4): 497-513.
- Carey, I. 1970. The Kensiu Negritos of Baling, Kedah. *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 43(1): 143-160.
- Chávez. L.E. 2020. (Peru), *Report of the Working Group Established in Accordance with Commission on Human Rights Resolution 1995/32*. Commission on Human Rights, Fifty-Sixth Session, E/CN.4/2000/84.
- Coria, J. & Calfucur, E. 2012. Eco-tourism and the development of indigenous communities: The good, the bad, and the ugly. *Ecological Economics* 73: 47-55.
- Daes, E.I. Prevention of Discrimination and Protection of Indigenous Peoples and Minorities, Indigenous Peoples and Their Relationship to Land (E/CN.4/Sub.2/2001/21), para 22.

- Department of Health, Australia. 2020. Management Plan for Aboriginal and Torres Strait Islander Populations. <https://www.health.gov.au/sites/default/files/documents/2020/03/management-plan-for-aboriginal-and-torres-strait-islander-populations.pdf> [6 Ogos 2021].
- Dentan, R.K, K. E., Alberto G. Gomes, M.B. Hooker. 1996. Malaysia and the “Original People”, a Case Study of the Impact of Development on Indigenous Peoples. Boston: Allyn and Bacon.
- GA/0612, 107th & 108th Meetings. www.un.org/News/Press/docs/2007/ga10612.doc.htm, (6 Ogos 2021).
- Henriksen, J. B. 2011. Implementation of the Right of Self-Determination of Indigenous Peoples. Dlm. Erni, C. & Jensen, M. (pnyt.). *Indigenous Affairs, Self-Determination*. Hlm. 6-21. Copenhagen: International Work Group for Indigenous Affairs.
- Higgins-Desbiolles, F. 2009. Indigenous ecotourism’s role in transforming ecological consciousness. *Journal of Ecotourism* 8(2): Aboriginal Ecotourism: 144-160.
- Higgins-Desbiolles, F. 2020. Socialising tourism for social and ecological justice after COVID-19. *Tourism Geographies* 22(3): 610-623.
- Hooker, M. B. 1996. The Orang Asli and the laws of Malaysia: With special reference to land. *Akademika* 48: 21-50.
- Human Rights Council. 2013. Working Group on the Universal Periodic Review Seventeenth session, Geneva, 21 October–1 November 2013, National report submitted in accordance with paragraph 5 of the annex to Human Rights Council resolution 16/21 (Malaysia), A/HRC/WG.6/17/MYS/1.
- Ibrahim, A. (2020, April 19). Bergilir jaga pintu masuk kampung [Taking turns to guard village entrance]. *Harian Metro*. <https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2020/04/568670/bergilir-jaga-pintu-masuk-kampung>.
- Ismail, S. S., Hamid, Z. A., Fakri, S. N. S. M., & Aziz, L. H. A. 2021. Rural Tourism Development in Cameron Highlands: Indigenous Community’s Perception towards Socio-Cultural and Economic Impacts. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences* 11(13): 206–221.
- Izawati Wook. 2017. Acknowledging land rights of the Orang Asli: A historical perspective of laws in Peninsular Malaysia. *IJUM Law Journal* 25(1).
- Jabatan Kemajuan Orang Asli (JAKOA), 2018. Department of Statistics Malaysia, 2019.
- Jabatan Kemajuan Orang Asli, Pelan Strategik Jabatan Kemajuan Orang Asli, 2011-2015.
- Kementerian Kesihatan Malaysia. 2021. <https://covid-19.moh.gov.my/terkini> [6 Ogos 2021].
- Kementerian Kesihatan New Zealand. 2020. COVID-19 Māori Health Response Plan, <https://www.health.govt.nz/system/files/documents/publications/updated-covid-19-maori-health-response-plan-jul20.pdf> [6 Ogos 2021].
- Lane, R. 2020. The Impact of COVID-19 on Indigenous Peoples, POLICY BRIEF NO70. United Nations Department of Economic and Social Affairs. Mei 2020. https://www.un.org/development/desa/dpad/wpcontent/uploads/sites/45/publication/PB_70.pdf [6 Ogos 2021].
- Lasimbang. 2008. Indigenous Peoples and Local Economic Development. Dlm Jens Dyring Christensen (pnyt.). *Global Thinking for Local Development*. Turin: International Training Centre of the ILO.
- Mahani Musa. 2011. The Socio-economic History of the Orang Kanaq of Johor. *Kajian Malaysia* 29(1).
- Malaysiakini. 2021. Orang Asli community should not be sidelined in Covid-19 vaccination. 6 April. <https://www.malaysiakini.com/news/569681> [3Ogos 2021].
- Malek, R. (2020, April 21). Orang Asli larang orang luar masuk kampung [Orang Asli bans outsiders from coming into their village]. *Harian Metro*. <https://www.hmetro.com.my/mutakhir/2020/04/569523/orang-asli-larang-orang-luar-masuk-kampung>.
- Mamo, D. (pnyt.). 2020. *The Indigenous World 2020*. Edisi 34. Denmark: The International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA).
- Muhamad Sayuti Hassan & Rohaida Nordin. 2012. Economic Dimension of the Right to Self-Determination of the Orang Asli: Right to Land and Natural Resources. *Paper presented at the International Graduate Student Conference on Indonesia (IGSCI)*, The Graduate School Gadjah Mada University.
- Muhamad Sayuti Hassan & Rohaida Nordin. 2018. Hak Tanah Adat Orang Asli dari Perspektif Undang-undang di Malaysia. Dlm Sarjit S. Gill & Mohd Roslan Rosnon. *Pembangunan Kontemporari Orang Asli*. Serdang: Penerbit UPM.
- Muhamad Sayuti Hassan & Rohaida Nordin. 2019. “Status Dan Kedudukan Deklarasi Pertubuhan Bangsa-Bangsa Bersatu Mengenai Hak Orang Asal (DHOA) di Sisi Undang-Undang Antarabangsa, 2019 – Current Law Journal (CLJ) [2019] 1 LNS(A) cxlii.
- Muhamad Sayuti Hassan & Rohaida Nordin. Hak Penentuan Kendiri Orang Asal, Bangi: Penerbit UKM.
- Muhamad Sayuti Hassan & Rohaida Nordin. 2020. Political Participation of Aboriginal People (Orang Asli) in Peninsular Malaysia: Examining the Compatibility of the Aboriginal Peoples Act 1954 with Undrip Standards, *International Journal on Minority and Group Rights*, 1–21. <https://doi.org/10.1163/15718115-BJA10010>.
- Nicholas, C. 2000. *The Orang Asli and The Contest for Resources, Indigenous Politic, Development and Identity in Peninsular Malaysia*. Copenhagen: International Work Group for Indigenous Affairs (IWGIA).
- Nicholas, C. 2002. Organizing Orang Asli Identity. Dlm. Chou, G. B. C. (pnyt.). *Tribal Communities in the Malay World, Historical, Cultural and Social Perspectives*. Hlm. 119-136. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.
- Nicholas, C. & Baer, A. 2007. Health Care for the Orang Asli: Consequences of Paternalism and Non-Recognition. Dlm. Leng, C. H. & Barraclough, S. (pnyt.). *Health Care in Malaysia, the Dynamics of Provision, Financing and Access*, hlm. 119-136. London: Routledge Taylor & Francis Group.
- Nutsugbodo, R. Y., Mensah, C. A., Amenumey, E. K. & Owusu, C. A. 2020. Women’s Participation in Ecotourism Development Within the Kakum Conservation Area, Ghana: Implications for Community Planning. *Tourism Planning & Development* 17(6): 693-710.

- Ooi Kiah Hui. Poverty, Inequality and the Lack of Basic Rights Experienced by the Orang Asli in Malaysia, Submission on Malaysia in advance of country visit of the Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights OHCHR. <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Poverty/VisitsContributions/Malaysia/MalaysiaCare.pdf> [6 Ogos 2021].
- Perera, J. 2009. International Law and Indigenous Peoples' Rights. Dlm. Perera, J. (pnyt.). Land and Cultural Survival, the Communal Land Rights of Indigenous Peoples in Asia, hlm. 15-34. Philippines: Asian Development Bank.
- Permanent Mission of Australia. May 2020. https://www.ohchr.org/EN/Issues/IPeoples/SRIndigenousPeoples/Pages/Callforinput_COVID19.aspx [6 Ogos 2021].
- Report of the International Expert Group Meeting, Indigenous Peoples: Development with Culture and Identity: Articles 3 and 32 of the United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Permanent Forum on Indigenous Issues Ninth Session, E/C.19/2010/14 para 19-20.
- Rusaslina Idrus. 2010. From Wards to Citizens: Indigenous Rights and Citizenship in Malaysia. *Political and Legal Anthropology Review* 33(1): 89-108.
- Rusaslina Idrus, Zanisah Man, Anthony Williams-Hunt and Tijah Yok Chopil. 2021. Indigenous resilience and the COVID-19 response: a situation report on the Orang Asli in Peninsular Malaysia, *International Journal of Indigenous Peoples (ALTERNATIVES)*, 1-7, DOI:10.171771/81011772181013281712038723.
- Rohaida, N. & Witbrot, M. A. 2012. Self-Determination of Indigenous Peoples: The Case of Orang Asli. *Asia Pacific Law Review* 20(No 2): 189-210.
- Serina Rahman. 2020. Overcoming the Odds and Filling the Gaps: Malaysian Civil Society Responses to COVID-19. *Perspectives, ISEAS – Yusof Ishak Institute* 44.
- Siti Nor Awang, Kamal Solhaimi Fadzil, Wan Suzita Wan Ibrahim, Rosilawati Zainol, Juli Edo. 2015. Indigenous tourism - Satu tinjauan awal penglibatan masyarakat Orang Asli dalam Industri Pelancongan. *Malaysian Journal of Society and Space* 11(9): 125 - 136.
- Subramaniam, Y. 2013. Affirmative Action and the Legal Recognition of Customary Land Rights in Peninsular Malaysia: The Orang Asli Experience. *Australia International Law Review* 17(1): 103-122.
- Suruhanjaya Hak Asasi Manusia Malaysia. 2013. *Laporan Inkuiri Nasional Mengenai Hak Tanah Orang Asal / Asli*.
- The World Bank. <https://www.worldbank.org/en/topic/indigenouspeoples> [6 Ogos 2021].
- Thimm, T. & Karlaganis. C. 2020. A conceptual framework for indigenous eco-tourism projects – a case study in Wayanad, Kerala, India. *Journal of Heritage Tourism Volume* 15(3): 294-311.
- UNCHR. 2020. Covid-19 And Indigenous Peoples' Rights. 29 Jun. https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IPeoples/OHCHRGuidance_COVID19_IndigenouspeoplesRights.pdf [6 Ogos 2021].
- United Nations Department of Economic and Social Affairs, Indigenous Peoples & The Covid-19. Pandemic: Considerations. <https://www.un.org/development/desa/indigenouspeoples/wp-content/uploads/sites/19/2020/04/DESA-COVID-19-Considerations.pdf> [6 Ogos 2021].
- Wan Suzita Wan Ibrahim, Rosilawati Zainol, Siti Nor Awang, Kamal Solhaimi Fadzil, Juli Edo. 2015. Pelancongan dan pembangunan setempat di Malaysia: Satu analisis SWOT Royal Belum sebagai produk ekopelancongan. *Malaysian Journal of Society and Space* 11(1)3: 115 - 130.
- William-Hunt, A. 1995. Land Conflict: Orang Asli Ascestral Laws and State Policies Dlm. Rashid, R. (pnyt.). *Indigenous Minorities of Peninsular Malaysia: Selected Issues and Ethnographies*, hlm. 36-47. Kuala Lumpur: Intersocietal and Scientific Sdn Bhd (INAS).
- Williams-Hunt, P. D. R. 1952. *An Introduction to the Malayan Aborigine, Malayan Aborigines*. New York: AMS Press.
- Woman, A. E. 2010-2011. Cultural and Economic Self-Determination for Tribal Peoples in the United States Supported by the Un Declaration on the Rights of Indigenous Peoples. *Pace Environmental Law Review* 28: 357-365.
- Yusof, N. (2020, April 2). Bina pagar buluh, pelepah kelapa jaga pergerakan penduduk [Building gates made of bamboo and coconut fronds to control community's movement]. *Sinar Harian*. <https://www.sinarharian.com.my/article/76869/EDISI/Pahang/Bina-pagar-buluh-pelepah-kelapa-jaga-pergerakan-penduduk>.
- Zanisah Man & Yeoh En Ne. 2019. Penyertaan Orang Asli dalam Aktiviti Eko-Pelancongan di Tasik Chini, Pahang, Malaysia, *Malaysian Journal of Society and Space* 15(4): 50-63.

Muhamad Sayuti Hassan
Fakulti Undang-undang
Universiti Kebangsaan Malaysia
Emel: sayutihassan@ukm.edu.my

Rozana Abdullah
Pegawai Penyelidik
Parlimen Malaysia
Kuala Lumpur
Email: rozana@parlimen.gov.my